

En mand der formulerede sig mere end politikere plejer – og det siger ikke så lidt. Det handler om en periode, hvor partiet ikke blot blev statsbærende, men også skabte det, der med rette blev kaldt »Staunings Danmark«. Hartvig Frisch var tæt på hele tiden. Hans kontaktnet var usædvanlig bredt. Han var også atypisk – som akademiker i Socialdemokratiet og – tror jeg – som akademiker. Han engagerede sig politisk. Han brugte sin ekspertviden i sit politiske arbejde. Men mest *atypisk* for en akademiker: Han var ikke i tvivl!

NFC har beskrevet et livsforløb, der rummede adskillige væsentlige og skarpe og hinanden modstående standpunkter og beslutninger. Men når Hartvig Frisch havde valgt et standpunkt og truffet sin beslutning, så var der tilsyneladende ikke tvivl i hans sind. Han gav den alt, hvad den kunne trække. Derfor er Hartvig Frisch for os som et spejl, hvor vi kan se og forstå perioden bedre. Det er i sig selv tilstrækkeligt til at give afhandlingen sin berettigelse. Men læseren får mere ud af den. Gang på gang i afhandlingen diskuterer NFC med ham, afprøver hans argumenter, vejer sine egne mod hans.

For læseren bliver oplevelsen så at diskutere både med NFC og med Hartvig Frisch. Det er ikke dårligt selskab.

Selvfølgelig får vi som læsere noget at vide, vi ikke vidste før; men den lange debat med Hartvig Frisch gennem NFC's læsning – og med NFC – er både erkendelse og – ind imellem en anstrengende – oplevelse.

Derfor er det en disputats, som forfatteren og Københavns Universitet har ære af.

KNUD J.V. JESPERSEN: Med hjælp fra England I, SOE og den danske modstandskamp. 1940-45, Det lange tilløb 1940-1943. Odense Universitetsforlag 1998, 394 s., ill., 250 kr.

Der er ingen tvivl om, at titlen på Knud J.V. Jespersens (KJ) besættelsesbog skal lægge op til to pointer: Den ene er en konklusion vedr. forholdet mellem SOE og den danske modstandsbevægelse. Der var ikke tale om, at den engelske organisation udøvede kontrol eller var den afgørende aktør, men der blev ydet hjælp, og dermed forudsættes i hvert fald nogen grad af uegennytte fra engelsk side. Statsråsonen er i anden række – og hjælpen ydes til en hjemmegroet modstandsbevægelse. Den anden pointe er historigrafisk. KJ lægger sig med titlen ind i Hæstrup-traditionen – fra »Kontakt med England« til »Hjælp fra England«. Forbindelsen til England er vigtig, men denne fremstilling kan vurdere betydningen af den etablerede kontakt klarere. »Hjælp fra

England« står ikke i modsætning til »Kontakt med England«, men bygger videre på dens resultater og dens grundholdning.

Bogens forord bekræfter dette billede. Bogen er blevet til på opfordring af SOE-organisationens danske chef i besættelsens sidste periode, Ole Lippmann – og forbindelsen mellem KJ og Lippmann er formidlet af Jørgen Hæstrup. Lippmann ønskede en ny fremstilling af samarbejdet mellem England og den danske modstandsorganisation byggede på SOE's arkiver, der i 1990'erne gradvist er blevet åbnet for forskningen, og Lippmann har kunnet stille sin indflydelse gennem et veludbygget old-boys-netværk til rådighed for at fremme åbning af arkiverne. I mellemtiden er store dele af arkivet blev åbnet generelt, men det fremgår af bogens dokumentation, at KJ derudover har haft adgang til endnu lukkede eller klausulerede dele af SOE-arkivet. Desuden er der gennem Lippmann ydet finansiel støtte til projektet, og forfatteren er blevet introduceret til de få endnu levende personer med direkte erfaringer fra SOE-arbejdet, vigtigst blandt disse er Flemming Juncker.

Idet bogen skal give et totalbillede af samarbejdet mellem SOE og dansk modstandsbevægelse, er der stillet en ganske omfattende opgave, og den foreliggende fremstilling, der går frem til 29. august 1943, er første del af et bebudet tobindsværk. KJ har selv beskædet anført, at hans arbejde kan supplere den eksisterende besættelseslitteratur ved at udbyde og nuancere den britiske politik overfor dansk modstandsbevægelse – og at opgaven er stillet således, at begivenhederne anskues fra London og ikke fra Danmark. Den del af opgaven er dog heller ikke ganske simpel, idet KJ i sine kapitler dækker en række af besættelsestidens hyppigst beskrevne begivenheder. Ud over »Kontakt med England« (1954) er der specialundersøgelser vedr. faldskærmsfolkene (Birkelund og Dethlefsen, 1986), samarbejdet mellem den danske militære efterretningstjeneste og SOE (Hans Chr. Bjerg, 1985) og om Christmas Møllers virksomhed i London (Hæstrup, 1974, Wilhelm Christmas-Møller, 1993 og Erik Thostrup Jacobsen, 1995) og om SOE og Augustop-røret 1943 (Hans Kirchhoff, 1979) foruden et stort antal erindringsværker og specialartikler. Ingen af disse har rigtignok haft adgang til SOE-arkivet, men det viser sig dog nu, at i hvert fald for perioden indtil 29. august 1943 har mange sider af SOE-politikken allerede har været godt og pålideligt belyst gennem korrespondance til og fra England og breve mellem SOE-folk i Danmark og fx Turnbull og Ebbe Munck i Stockholm. Materiale der findes i især Ebbe Muncks arkiv og E-tjenestens Stockholmsarkiv.

Arbejdet i den danske sektion af SOE følges fra etableringen, udvælgelse og træning af agenter og de velkendte begivenheder fra nedka-

stelse af det første hold faldskærmsfolk i december 1941 frem til den mere udbyggede aktivitet under Flemming B. Muus i foråret 43. Det sker dels gennem rapporter til afdelingen fra især Turnbull (SOE-ansvarlig for Danmark) i Stockholm dels gennem Den danske Sektions egne sammenfattende redegørelser og rapporter bestemt for overordnede instanser og dokumenter fra samarbejdsrelationer med f.eks. Foreign Office. Der er dog alt i alt ikke meget substantielt nyt i fremstillingen i forhold til den eksisterende litteratur. I en række situationer kan KJ tydeliggøre SOE's position og synspunkter i forhold til tidligere beskrivelser og vurderinger, og Den danske Sektions svage position og desperate behov for at fremvise resultater er klart dokumenteret.

Et eksempel kan være de væsentlige begivenheder omkring SOE's kontakt med de danske E-officerer. De er tidligere beskrevet dels ud fra officerernes og Ebbe Muncks breve og rapporter dels ud fra Turnbulls breve til disse. SOE's forgæves forsøg på at presse E-officererne til at iværksætte sabotage er på dette grundlag allerede velkendt. KJ kan supplere tidligere beskrivelser ved dels at fremlægge instrukser fra Hollingworth til Turnbull og dels en række interne SOE-vurderinger af de danske E-officerer og deres politik. Det er bestemt ikke uden interesse, men mest for specialisten.

SOE's politik overfor Danmark placeres sikkert i forhold til den overordnede engelske politik og SOE's generelle position, men heller ikke her kan der peges på egentlige nytolkninger eller nybrud. Begivenhedsforløbet er i forvejen endevendt grundigt, og hovedresultaterne fra det nye SOE-materiale følger stort set de antagelser, litteraturen hidtil har gjort sig.

KJ tager i lighed med en række andre forfattere grundigt fat i Flemming B. Muus' velkendte påstand, om at han gennem en sabotageoffensiv udløser de begivenheder, der fører til omvæltningen den 29. august 1943. På basis af påstanden om en særlig bemyndigelse hertil gennem et telegram fra London, »Go right ahead«. Tolkningen er afvist entydigt i litteraturen, men KJ kan ved at fremlægge Muus' rapport fra hans ophold i London i efteråret 1943, fremlægge endeligt dokumentarisk bevis.

Bogens fremstillingsform er et resultat af, at forfatteren har skullet imødekomme flere hensyn, der ikke har trukket i samme retning. Et er at skrive en bred skildring af det danske modstandsarbejde set fra London, som Lippmanns opdrag lød på, og som også ville svare godt til traditionen fra Hæstrup. Det har betydet at baggrunden for de enkelte begivenheder skildres bredt, alle personer introduceres og overordnede begivenheder i politik og krigsførelse lægges frem med henblik på

en læser uden særlige forudsætninger. Tilsvarende er bogens dokumentation uden notesystem, men kilder, litteratur og specialiseret argumentation er samlet i særlige note- og henvisningsafsnit bagerst, her opdelt kun efter kapitler og uden henvisninger til sidetal; for specialisten en forholdsvis besværlig form. Bogen er rigt illustreret, men et stort antal af illustrationerne er meget velkendte fotografier, som enhver med noget kendskab til litteraturen vedr. besættelsen og 2. verdenskrig vil have set mange gange, men for den nye og læge læser selvfølgelig et argument uden betydning.

Et andet hensyn har været at fremlægge hvad SOE-materialet har kunnet bringe af nyt til den danske besættelseshistorie. Det har betydet, at hovedparten af fremstillingen alligevel ikke reelt er for læseren uden forudsætninger. Forfatteren vælger i detailskildringen snesevis af gange at springe begivenhedsforløb og forklaringer over med henvisning til, at disse allerede er beskrevet tidligere – og da materialets nyheder kun viser sig i detaljen, må der andre steder gås særdeles dybt i begivenhedsforløb og forklaringer. Her bringes der meget hyppige og fyldige citater af SOE-rapporterne, der tilmed stedvis kommenteres så tæt, at det nærmer sig en gentagelse i referatform. Reelt er derfor en hel del af fremstillingen meget detailmættet og ikke speciel nem for den uindviede.

Problemet for forfatteren har selvklart været, at en bred folkelig skildring, hvor det hele kom med (også hvad der var beskrevet udførligt tidligere) ville blive meget stor – mens en fremlæggelse af nytolkninger vil få karakter af punktstudier, der snarere ville høre hjemme i et par tidsskriftsartikler – eller en kildepublikation med en grundig introduktion. Den valgte løsning er derfor et udpræget kompromis.

Det fremgår klart af KJ's fremstilling, at Den danske Sektion var et beskedent hjørne af SOE-organisationen, og at Danmark stedsde var lavt prioriteret i forhold til mere krigsnære områder. Med støtte i David Staffords afgørende analyse af SOE fra 1980, »Britain and European Resistance 1940-45« kan det også for Den danske Sektions vedkommende vises, at den oprindeligt højt prioriterede virksomhed nedtones fra slutningen af 1941, og at SOE kun overlever med nød og næppe, da den store krigsalliance med USA og Sovjetunionen etableres. SOE bliver derefter underlagt stram styring og må følge militærledelsens prioriteringer og politiske beslutninger i Cabinet Office og Foreign Office.

For Danmarks vedkommende indebærer det flere skift frem og tilbage fra nedslidningstaktik (sabotage) til etablering af undergrundshær som invasionsstøtte. For hele periodens vedkommende uden målsætning om at fælde den danske regering. Vi kommer dog ikke meget tæt

på SOE's evne til at handle i det britiske beslutningssystem. De formelle SOE-rapporter og direktiver lader ikke meget slippe ud om praktisk ageren og mere åbenhjertige vurderinger. Det kan skyldes mangel på materiale, en dagbog af Hollingworth ville have gjort underværker, eller at et sådant materiale hører til de stadig lukkede dele af arkiverne. Dybere studier i materiale fra War Office, Cabinet Office og Foreign Office af den type, David Stafford anvender, kunne måske have givet sådanne klarere vurderinger af SOE-ledelsens handlemuligheder og indflydelse.

KJ har flere steder formuleret udtalt positive vurderinger af Den danske Sektion, »den måske mest velfungerende og effektive i hele SOE-systemet« eller »en slagkraftig og ganske effektiv støtteorganisation for væsentlige dele af den danske modstandskamp«. For perioden 1940-43 er der foreløbig kun ansatser, der kan godtgøre så stærke udsagn.

Hollingworth var ingen sofistikeret analytiker eller bureaukrat. Hans baggrund omfattede foruden erfaringerne som reserveofficer i Royal Navy en tid som cykelhandler i København. I SOE-materialet er det iøjnefaldende, hvor generaliserende karakteristikkerne af Danmark og danskerne er, »Danes are a stolid, unimaginitive people«, og mange lignende af slagsen. Den slags kan give mening i propagandaarbejdet, hvor det gælder om at udforme materiale, der kan stimulere danskerne til modstand, men har næppe været hensigtsmæssige til beslutningstagning. KJ tager ikke den type overvejelser op, og er i det store og hele en meget loyal SOE-iagttagere.

KJ's generelle vurdering af danskere og Danmarks situation kan tilsvarende være meget absolutte: »Nordmændene havde briternes respekt. Danmark og danskerne var derimod genstand for foragt«, hedder det om holdningen i London i 1940-41. Det svarer helt til modstandsbevægelsens forståelsesramme under og lige efter besættelsen, det genfindes i en del erindringsværker og beretninger og i den engelske propaganda overfor Danmark, men det skulle vel i dag være muligt at komme et stykke længere.

Enhver læser af en fremstilling med denne titel vil selvfølgelig stille spørgsmålet, hvad hjælpen fra England og SOE betød for den danske modstandsbevægelse; også selvom perioden 1940-43 karakteriseres med undertitlen, »Det lange tilløb«. På det generelle plan når KJ som konklusion på kapitlet om SOE's oprettelse frem til, at det »lykkedes ... faktisk organisationen i forbavsende udstrækning at efterkomme Churchills krævende ordre (»set Europe ablaze«) og den danske sektioners virksomhed var »en lille, men betydningsfuld del af denne store samlede indsats.«

Når det skal afklares for denne periodes vedkommende, nytter det ikke noget at henvise til Den danske Sektionens egne vurderinger, der som nævnt er overoptimistiske, i perioder næsten helt ude af kontakt med virkeligheden. Enhver selv beskeden modstandsaktivitet i Danmark henføres til SOE-organisationens virke og indflydelse.

KJ kan ikke følge Muus, når han tilskriver den SOE-inspirerede sabotage ansvaret for den danske regerings nej og den tyske aktion den 29. august 1943, her lader han Hans Kirchhoffs resultater fra »Augustop-røret 1943« stå fast, at den brede strejke- og demonstrationbevægelse var afgørende for forløbet både på dansk og tysk side. KJ kan heller ikke følge Muus' vurderinger af SOE's indflydelse på sabotagen. Faldskærmschefen hverken kontrollerede eller koordinerede sabotagen, men Muus »havde held til at anbringe sig på ryggen af modstandsbevægelsen«.

Til gengæld udgjorde SOE's tilstedeværelse i landet en forskel for modstandsbevægelsen og modstandsviljen i landet. »Denne erkendelse (at danskerne ikke stod alene i kampen mod den tyske undertrykkelse) vakte den slumrende modstandsånd til live..«. Hvor stor en forskel den gjorde ud over den utvivlsomme betydning af selv en symbolsk forbindelse, kan derimod ikke udledes sikkert af fremstillingen, når udsigtspunktet er London, her måtte en evt. analyse have taget sit udgangspunkt i Danmark og bygge på tætte analyser af det konkrete modstandsarbejde og faldskærmsfolkernes betydning herfor. Den type undersøgelser eksisterer i betydeligt omfang allerede, eksemplarisk f.eks. i Aage Trommers »Modstandsarbejde i nærbillede«. De er ikke taget op i denne forbindelse, men resultatet ville antagelig vise, at faldskærmsfolkene gjorde en forskel, men stor var den næppe.

På trods af de indvendinger, der er fremført ovenfor har »Hjælp fra England« afgjort betydning for vores forståelse af den danske modstandsorganisations udvikling og SOE-arbejdet i kraft af den brede og omhyggelige fremlæggelse af arkivmaterialet fra Den danske Sektion og den udførlige skildring af arbejdet i Den danske Sektion.

Bogens hovedbetydning er dog, at den konsekvent placerer sig som et alternativ til den dominerende konfliktdiskurs (eller revisionisme som KJ betegner den) i synet på besættelsestiden. Det vil være rimeligt at betegne den som traditionalistisk i synet på modstandsbevægelsen. Synspunkter som længe mest har været repræsenteret i veteranmiljøet og i de sidste 20 år kun sporadisk i den videnskabelige litteratur er her tilstede i markant form. Bogens indledningskapitel tager udgangspunkt i en mindstensafsløring i 1997 på Hvidstengruppens modtageplads og tilstedeværelsen her af modstandslederen Flemming Juncker, der ved

denne lejlighed repræsenterer »den ukuelige modstandsånd« og »Hvidstengruppen som selve symbolet på den folkelige danske modstandskamp i samarbejde med de Allierede«. KJ bekræfter gennem sin fremstilling og sine konklusioner, at dette symbol er et dækkende udtryk for hans virkelighed. Den danske modstandskamp var hjemmegroet, den byggede på en latent modstandsånd, der skulle udløses med hjælp fra England og gode kræfter i det danske folk, og der er kontinuitet i indsatsen fra både dansk og engelsk side gennem hele perioden.

Den til tider heftige avispolemik om Anette Warrings og Claus Brylunds undersøgelse af »erindringspolitikken« om Danmark under besættelsen i 1998 kunne indicere, at historikere og en temmelig bred folkelig opinion stod helt sluttet på hver sin side af en temmelig bred kløft i synet på besættelsestiden. »Hjælp fra England« demonstrerer på et område af central betydning for »erindringspolitikken«, at det ikke er tilfældet.

Palle Roslyng-Jensen

LARS BILLE: Partier i forandring. Odense Universitetsforlag. Odense 1997, 386 s.

Partier indtager en nøglerolle i den demokratiske styreform. Partiorganisation har da også haft en central interesse i moderne politisk teori. Men det har kun affødt forholdsvis begrænset empirisk forskning, og navnlig har man manglet internationalt komparative undersøgelser. Det skyldes vel især, at kildematerialet er svært tilgængeligt og endnu sværere sammenligneligt. Nu har en arbejdsgruppe under ledelse af Richard Katz og Peter Mair imidlertid i et monumentalt projekt indsamlet og dokumenteret informationer om partiorganisationernes udvikling i USA og de vesteuropæiske lande i de to mammutværker 'Party Organizations. A Data Handbook' (1992) og 'How Parties Organize' (1994).

Projektets danske deltager, Lars Bille fra Institut for Statskundskab ved Københavns Universitet, har nu på grundlag af sine data skrevet en samlet fremstilling af danske partistrukturer: 'Partier i forandring. En analyse af danske partiorganisationers udvikling 1960-95'. Det er en sammenlignende studie af de danske partier, der undersøger, om der er sket en ændring i disses organisationstype i løbet af den sidste generation.

En af partiforskningens klassikere, Maurice Duvergers 'Les partis politiques' fra 1954, påviste, at de europæiske partier havde gennem-

løbet en typisk organisatorisk udvikling: Folkestyrets første fase prægedes af en tidlig partitype, elitepartiet, der bestod af snævre, selvsupplerende komiteer af fremtrædende borgere, *notables*. Det blev efterhånden afløst af en moderne organisationstype, massepartiet. Dette var kendetegnet ved, at det søgte at mobilisere så mange af sine tilhængere som muligt i en medlemsorganisation, der var opbygget som en landsdækkende pyramide, hvis bund udgjordes af lokale vælgerforeninger. Massepartiet var fortrinsvis finansieret af medlemskontingenter, og det havde ansvaret for udformningen af partiets program og opstillingen af dets kandidater til offentlige valg. Det var typisk forankret i en bestemt samfundsgruppe, hvis interesser det varetog, og det var samlet om en ideologi, der fandt udtryk i dets program og politik. Dets stemmer kom typisk fra kernevælgere, der holdt fast ved partiet ved valg efter valg, og som udviklede en betydelig loyalitet mod deres parti. Duverger betragtede massepartiet som karakteristisk for samtiden. Lars Bille påviser da også i en historisk oversigt over de danske partiers udvikling (kap.4), at de ved undersøgelsesperiodens begyndelse i 1960 var typiske massepartier. Spørgsmålet er, om de siden har gennemløbet en organisationstypisk forandring. Lars Bille anfører her to teorier om ændringer i partisystemet, som han vil efterprøve på danske partier.

Den ene er Otto Kirchheimers teori om 'catch-all partiet'. Det er kendetegnet ved, at dets indsats er koncentreret om stemmefremgang ved valg. Det bekymrer sig derfor mindre om sine kernevælgere og retter i stedet opmærksomheden mod marginalvælgerne, der jo er kilden til fremgang. Det får en række konsekvenser for partiets virke. Det henvender sig ikke længere til en bestemt befolkningsgruppe, men til hele det sociale spektrum. De politiske forskelle mellem partierne udviskes, der sker en afideologisering af partisystemet. Partierne samler deres kampagner om enkeltsager i stedet for den langsigtede politik, og de tilpasser sig mulighederne for at komme til orde i massemedierne. I denne sammenhæng er massemedlemskabet ikke nogen fordel, og partiledelsen søger at frigøre sig fra afhængigheden af medlemspartiet for at stå frit i jagten på marginalvælgerne.

En anden partiteori er formuleret af Katz og Mair, der mener, at de senere årtier har frembragt en ny partitype, 'kartelpartiet'. Det er en halvofficiel organisationsform: De finansieres fortrinsvis af statsstøtte, det er professionelt ledede partier med en omfattende stab af lønnede partifunktionærer, og medierne er deres vigtigste kanal til vælgerne. De er derfor ikke afhængige af partiaktivister og massemedlemskab. Forskellen mellem partierne er begrænset, konkurrencen gælder i stedet lederevner og personlighed.